

Kristijan Poljanec*

Pregledni znanstveni rad
UDK 341.92:347.91/.95(4)EU
341.24:7.025.7DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/5644>
Rad primljen: 18. rujna 2017.

RESTITUCIJA KULTURNOG PREDMETA I EUROPSKO GRAĐANSKO PROCESNO PRAVO

Sažetak: Nakon uvodnog izlaganja o sustavu pravne zaštite kulturnih predmeta u EU-u, autor prikazuje postupke restitucije kulturnih predmeta u pravu EU-a. Obrađuju se postupci uređeni Uredbom Bruxelles I i Direktivom o povratu nezakonito odnesenog kulturnog predmeta. Prikazuju se konceptualne razlike dvaju restitucijskih postupaka. Cilj rada je utvrditi u kakvom su odnosu dva restitucijska postupka. Analizom i usporedbom dvaju navedenih izvora prava EU-a zaključuje se kako Uredba Bruxelles I polazi od koncepta privatnopravne restitucije kulturnih predmeta. S druge strane, Direktiva o povratu osigurava uzajamno priznanje javnopravnih pravila država članica. Zaključuje se kako pravo EU-a poznaje dva, doduše različita, no komplementarna restitucijska postupka. Uvođenje posebne nadležnosti za restituciju kulturnih predmeta sukladno čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I te automatsko priznanje učinaka presuda ocjenjuju se kao važan doprinos europskog građanskog procesnog prava izgradnji efikasne zaštite kulturnih predmeta. Ipak, u radu se iznose i neke kritike postojećih rješenja te predlažu poboljšanja terminološke i supstancijalne prirode.

Ključne riječi: restitucija, kulturni predmet, Uredba Bruxelles I, Direktiva o povratu nezakonito odnesenih kulturnih predmeta, posebna nadležnost

1. UVOD

1.1. RAZVOJ SUSTAVA UNIJE ZA ZAŠTITU KULTURNIH PREDMETA

Izgradnja jedinstvenog tržišta 1993. g. dovela je do konačnog uklanjanja graničnih kontrola unutar Europske unije.¹ Uklanjanje graničnih kontrola, slobodno kretanje osoba i stvari

* Kristijan Poljanec, mag. iur., asistent na Katedri za pravo Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Trg Johna Fitzgeralda Kennedyja 6, 10000 Zagreb. Adresa e-pošte: kpoljanec@efzg.hr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4912-1335>.

1 Dalje kao: EU.

stvorilo je potrebu da države članice zaštite nacionalnu (pokretnu) kulturnu baštinu² od nezakonitog odnošenja s državnog teritorija. Na razini primarnog prava EU-a uvedena su posebna pravila o dopuštenim ograničenjima u prometu kulturnim predmetima. Pravo država da ograniče ili zabrane promet kulturnim predmetima, kao iznimku od slobode kretanja roba,³ propisuje članak 36. Ugovora o funkcioniranju EU-a.⁴ Ograničenja izvoza kulturnih predmeta u treće države te sustav izvoznih odobrenja uređuje Uredba 116/2009 o izvozu kulturnih dobara.⁵

Dokidanje graničnih kontrola povećalo je rizik od nezakonitog odnošenja kulturnih predmeta s područja jedne države članice na područje druge države članice. Po uspostavi jedinstvenog tržišta usvojena je Direktiva 93/7/EEZ o povratu kulturnih predmeta.⁶ Tijekom dvadeset godina Direktiva o povratu kulturnih predmeta doživjela je izmjene i dopune.⁷ Direktiva o povratu kulturnih predmeta, tj. nacionalne implementacijske mjere kojima se ona provodi u prava država članica, temeljni je izvor sekundarnog prava EU-a u području zaštite kulturnih predmeta u unutarnjem prometu. Direktiva o povratu uređuje niz pitanja važnih za efikasnu borbu protiv nezakonitog prometa kulturnim predmetima.⁸ Uz materijalno-pravna rješenja, njome je uspostavljen poseban (sudski) postupak za povrat kulturnog predmeta. Ona je izvor europskog (građanskog) procesnog prava i instrument harmonizacije restitucijskih postupaka.⁹

Direktiva o povratu aktivnu legitimaciju daje državama članicama, neovisno kome pripada pravo vlasništva nad kulturnim predmetom koji se vraća te neovisno kako je vlasnik izgubio posjed kulturnog predmeta prije nezakonitog odnošenja.¹⁰ Njome se želi osigurati fizički povrat kulturnog predmeta državi članici s čijeg je područja predmet nezakonito odnesen.¹¹ Države članice same su sebe obvezale da će provoditi izvozno (javno) pravo drugih država članica

2 O semantici pojmova "kulturna baština", "europska kulturna baština", "kulturno dobro" v. u Ernst, H.; Poljanec, K., *Stvarnopravna i carinskopravna zaštita kulturnih dobara u svjetlu europske antiterorističke politike*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, sv. 38, br. 1, 2017., str. 187.–220.

3 Općenito o slobodi kretanja roba u pravu EU-a v. uz ostale: Bodiroga, Vukobrat, N.; Horak, H.; Martinović, A., *Temeljne gospodarske slobode u Europskoj uniji*, IngBiro d.d., Zagreb, 2011., str. 20.–87.

4 Ugovor o funkcioniranju EU-a, SL EU, C 202, 7. lipnja 2016 (dalje kao: UFEU). U čl. 36. stoji kako odredbe o zabrani uvoznih, odnosno izvoznih količinskih ograničenja i sve mjere s istovrsnim učinkom "ne isključuju zabrane ili ograničenja uvoza, izvoza ili provoza robe koji su opravdani razlozima (...) zaštite nacionalnog blaga umjetničke, povijesne ili arheološke vrijednosti (...)" Pritom navedene zabrane odnosno ograničenja "ne smiju biti sredstvo proizvoljne diskriminacije ili prikrivenog ograničavanja trgovine među državama članicama." O čl. 36. UFEU-a i njegovu doseg u području prometa kulturnim predmetima v. Stamatoudi, I. A., *Cultural Property Law and Restitution: A Commentary to International Conventions and European Union Law*, IHC Series in Heritage Management, Edward Elgar, 2011., str. 113.–117.

5 Uredba Vijeća (EZ) br. 116/2009 od 18. prosinca 2008. o izvozu kulturnih dobara, SL EU, L 39, 10. veljače 2009., str. 1.–7. U 2012. usvojena je Implementacijska uredba (EU) br. 1081/2012. od 9. studenog 2012. radi provedbe Uredba Vijeća (EZ) br. 116/2009 o izvozu kulturnih dobara, SL L 324, 22. studenoga 2012., str. 1.–24.

6 Direktiva Vijeća 93/7/EEZ od 15. ožujka 1993. o povratu kulturnih predmeta nezakonito iznesenih iz državnog područja države članice, SL EU, L 74, 27. ožujka 1993., str. 74.–79.

7 U 2014. usvojena je Direktiva 2014/60/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. svibnja 2014. o povratu kulturnih predmeta nezakonito iznesenih s državnog područja države članice i o izmjeni Uredbe (EU) br. 1024/2012 (preinaka), SL EU, L 159, 28. svibnja 2014., str. 1.–10. Upućivanje u ovom radu na Direktivu o povratu kulturnih predmeta treba razumjeti kao upućivanje na Direktivu 2014/60/EU.

8 Vidjeti više Ernst; Poljanec, *op. cit.* u bilj. 2, str. 187.–220.

9 Vidjeti više *infra ad* 3.1.1.

10 Čl. 6. Direktive o povratu. Tako Josipović, T., *Posebno stvarnopravno uređenje za kulturna dobra i arhivsku građu* u: Gavella, N. (ur.), *Stvarno pravo – posebna stvarnopravna uređenja*, Zagreb, Narodne novine, 2011., str. 393.

11 Direktiva o povratu, recital 8.

na vlastitim sudovima.¹² Stoga se Direktivom o povratu nastoji postići uzajamno priznavanje mjerodavnih nacionalnih zakona.¹³ Može se reći kako ona polazi od “kulturnog nacionalizma”, tj. od protekcionističkog i retencionističkog poimanja pripadnosti kulturnog predmeta prema kojem predmet treba vratiti u državu podrijetla iz koje je odnesen kršenjem izvoznih pravila države podrijetla ili protivno volji naroda koji nije mogao spriječiti odnošenje u određenom povijesnom trenutku.¹⁴ Takvim pristupom je Direktiva unijela svojevrsnu revoluciju u području prava kulturne baštine. Njome je na području EU-a derogirano shvaćanje, utemeljeno na načelu ekstrateritorialiteta, prema kojem sudovi načelno ne priznaju strano javno pravo.¹⁵ U ovom slučaju, izvozne zabrane drugih država.¹⁶

Restitucijski su postupci u području kulturne baštine prema svojoj pravnoj prirodi velikim dijelom prekogranični postupci. Pokretni kulturni predmeti nerijetko bivaju odneseni na drugi teritorij. Posebice onamo gdje privatnopravni mehanizmi štite stjecatelja u dobroj vjeri i time otežavaju povrat predmeta izvornom vlasniku.¹⁷ Radi učinkovite zaštite izvornog vlasnika kulturnog dobra, sekundarno pravo EU-a poznaje instrument unifikacije građanskog procesnog prava – Uredbu Bruxelles I.¹⁸ Članak 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I uređuje međunarodnu nadležnost sudova država članica EU-a u postupcima u povodu građanskopravnih zahtjeva za restitucijom kulturnog dobra shvaćenog u smislu čl. 1. Direktive 93/7/EEZ, tj. sadašnje Direktive o povratu.

U svjetlu rečenoga, treba spomenuti kako je međunarodno sudovanje sredstvo za stvaranje pritiska na određena tržišta na kojima se odvija protupravni promet kulturnim predmeti-

12 Siehr, K., *The Protection of Cultural Property: the 1995 UNIDROIT Convention and the EEC Instruments of 1992/93 Compared*, Unif Law Rev, br. 3 (2–3), 1998., str. 677.

13 Direktiva o povratu, recital 6.

14 Vilus, J., *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd, 2007., str. 15. O konceptu kulturnog nacionalizma i pravno-etičkim dilemama vezanim uz izvoz kulturnih predmeta v. Merryman, J. H., *Cultural Property Ethics*, International Journal of Cultural Property, god. 7, br. 1, 1998., str. 24.–26.; o teorijama kulturnog nacionalizma i internacionalizma v. Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 21.–22. Suprotna teorija kulturnog nacionalizma zagovara slobodu u trgovini kulturnim predmetima i “de-kontekstualizaciju” kulturnog predmeta. Prema ovom shvaćanju, kulturni predmet ne pripada određenoj naciji ili državnom području. On pripada svjetskoj kulturnoj baštini, a time čovječanstvu, osim ako je ukraden. *Ibid.*, str. 21.–22.

15 To pravilo je tradicionalno bilo rašireno u nizu pravnih sustava. Prott, L. V.; O’Keefe, P. J., *Law and the Cultural Heritage, Volume 3: Movement*, Butterworths, London/Edinburgh, 1989., str. 656. Međutim, već sedamdesetih takvo je shvaćanje ocijenjeno kao neprihvatljivo te ga ne bi trebalo prihvaćati. *Ibid.*, str. 655.–656.

16 Blake, J., *International Cultural Heritage Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015., str. 30. Posebno negativan stav spram priznanja stranih izvoznih pravila i ograničenja međunarodne trgovine kulturnim predmetima je izrazio Paul Bator u svom poznatom eseju o međunarodnoj trgovini umjetničkim predmetima. Vidjeti Bator, M. P., *An Essay on the International Trade in Art*, Stanford Law Review, god. 34, siječanj 1982., str. 328.

17 Primjera radi treba istaknuti Italiju, čiji građanski zakonik ekstremno štiti stjecatelja u dobroj vjeri, čak i kad je riječ o ukradenom kulturnom dobru. Takva situacija pogoduje krijumčarenju i *forum shoppingu*. To se pokazalo u poznatom britanskom predmetu *Winkworth v. Christie’s Ltd [1980] 1 Ch 496*. O predmetu v. Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 616.–620.

18 Uredba (EU) br. 1215/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2012. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL EU, L 351, 20. prosinca 2012., str. 1.–32. Dalje kao: Uredba Bruxelles I (naziv Bruxelles sukladno terminu dostupnom na <https://e-justice.europa.eu/content-brussels-i-regulation-recast-350-hr>. Pristupljeno 17. rujna 2017.). I Siehr navodi čl. 36 UFEU-a, Uredbu o izvozu kulturnih dobara, Direktivu o povratu i Uredbu Bruxelles I kao temelje prava kulturne baštine EU-a. Siehr, K., *Das Forum rei sitae in der neuen EuGVO (Art. 7 Nr. 4 EuGVO n.F.) und der internationale Kulturgütererschutz*, Max Planck Private Law Research Paper No. 14/20 u: Witzleb, N., Ellger, R; Mankowski, P.; Merkt, H.; Remie, O. (ur.), *Festschrift für Dieter Martiny zum 70. Geburtstag*, Mohr Siebeck, 2014., str. 836. Dostupno na <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract-id=2540480>. Pristupljeno 17. rujna 2017.

ma.¹⁹ Jedno od njih je i tržište EU-a.²⁰ Jedan od osnovnih nedostataka prava kulturne baštine jest nepostojanje specifičnih i učinkovitih metoda rješavanja sporova, odnosno nepostojanje međunarodnih tribunala (ne nužno sudova!) koji bi jamčili konzistentnu primjenu prava na nadnacionalnoj razini.²¹ Imajući u vidu kako je EU jedno od glavnih tržišta za promet nezakonito otuđenih kulturnih predmeta, postoji odgovornost europskog međunarodnog procesnog prava da barem djelomično “popuni” postojeći vakuum u međunarodnom sudovanju. EU procesno-pravne mehanizme za sprečavanje i saniranje posljedica nezakonitog prometa treba promatrati kao dio globalnog instrumentarija za borbu protiv nezakonitog prometa. Takva pozicija europskog građanskog procesnog prava poticaj je autoru za nastavna razmatranja.

1.2. PRAVNA PITANJA, CILJEVI I STRUKTURA RADA

Postavlja se pitanje u kakvom odnosu stoje Uredba Bruxelles I i Direktiva o povratu. Moguće je zamisliti situaciju u kojoj Republika Hrvatska potražuje kulturni predmet koji je nezakonito odnesen u Italiju. Tom zahtjevu može koincidirati, antecedirati ili ga pak slijediti građanskopravni zahtjev za povratom usmjeren protiv iste osobe i glede istog kulturnog dobra. Pitanje vlasništva prema Direktivi o povratu kulturnog dobra određuje se nakon povrata,²² dok prema Uredbi Bruxelles I upravo vlasništvo legitimira tužitelja na podnošenje restitucijskog zahtjeva.²³ S tim u vezi se postavlja pitanje prema kojem se pravu to vlasništvo određuje, imajući na umu različita kolizijsko-pravna pravila o mjerodavnom pravu?

Slijedom navedenog, ovaj rad se bavi odnosom navedenih dvaju instrumenata europskog građanskog procesnog prava u postupcima restitucije kulturnih dobara. Nakon uvoda i nastavnih terminoloških razmatranja pojmova “povrat” i “restitucija”, u trećem poglavlju rad se nastavlja analizom procesno-pravnih aspekata dvaju instrumenata te njihovim odnosom. Ovaj središnji dio rada ima za cilj odgovoriti na pitanja: zašto je europskim sekundarnim pravom dano pravo i državi i vlasniku pokrenuti postupak glede povrata te koji se konceptualni razlozi iza toga kriju? Ima li prejudicijelno utvrđenje vlasništva (prema kojem pravu?) u postupku pokrenutom prema Uredbi Bruxelles I implikacije po naknadno utvrđenje vlasništva po čl. 13. Direktive, tj. odgovarajućoj nacionalnoj implementacijskoj mjeri? Kakav je učinak odluke donesene u postupku prema Uredbi Bruxelles I u postupcima u drugim državama članicama? U četvrtom poglavlju u formi zaključka daje se kratka ocjena postojećih procesno-pravnih rješenja u svjetlu borbe protiv nezakonitog prometa kulturnim dobrima.

19 Blake, *op. cit.* u bilj. 16, str. 66.

20 Vidjeti uvodne napomene uz obrazac za javnu raspravu o uvođenju EU-ove regulacije u području uvoza kulturnih dobara iz trećih zemalja, str. 6. Obrazac ankete dostupan je na <https://ec.europa.eu/taxation-customs/sites/taxation/files/consultation-cultural-goods-survey-en.pdf>. Pristupljeno 16. rujna 2017.

21 Na ovaj problem ukazuje Chechi, A., *Plurality and Coordination of Dispute Settlement Methods in the Field of Cultural Heritage* u: Francioni, F. Gordley, J. (ur.), *Enforcing International Cultural Heritage Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013., str. 185.

22 Čl. 13. Direktive o povratu kulturnog dobra. Pravo vlasništva uređeno je pravom države koja je tražila povrat, dakle prema načelu *lex rei originis*. Riječ je o odstupanju od tradicionalnog načela *lex rei sitae* za kulturna dobra. O tome detaljno v. Ernst; Poljanec, *op. cit.* u bilj. 2, str. 208.–211. Budući da se pravo vlasništva utvrđuje nakon povrata u državu tražiteljicu, neki autori zastupaju stav da je ipak riječ o *lex rei sitae*. Tako npr. Siehr, *op. cit.* u bilj. 12, str. 678.

23 Čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I.

1.3. DOSEG PRAVNE ZNANOSTI U PODRUČJU RESTITUCIJE KULTURNIH PREDMETA

Teme europskog građanskog procesnog prava općenito te restitucije kulturnog predmeta posebno, obrađene su u nekoliko radova domaćih autora. Pristupanjem Republike Hrvatske u punopravno članstvo EU-a europsko građansko procesno pravo postalo je integralni dio nacionalnog pravnog korpusa. Složene teme europskog građanskog procesnog prava, uključujući "briselske" uredbe o nadležnosti, priznanju i ovrsi u građanskim i trgovačkim predmetima, predmet su znanstvenog interesa nekolicine autora.²⁴ Tako Josipović obrađuje temu restitucije kulturnih dobara u kontekstu posebnog stvarno-pravnog uređenja za kulturna dobra s naglaskom na hrvatsko pravo.²⁵ Postojeća regulacija unutarnjeg prometa kulturnih dobara u kontekstu slobode kretanja robe, analiza ograničenja pravnog prometa kulturnih dobara u hrvatskom pravu, kolizijsko-pravna pitanja vezana uz povrat kulturnih dobara te buduća regulacija uvoza kulturnih dobara iz trećih zemalja također je predmet interesa domaće pravne misli.²⁶ Od autora s područja bivše Jugoslavije treba istaknuti rad Vilus. Uz javnopravne zaštite kulturnih dobara, autorica razmatra privatnopravna pitanja zaštite kulturnih predmeta u kontekstu UNIDROIT-ove Konvencije.²⁷ Navedena razmatranja vrijedna su u kontekstu prava EU-a. Naime, pripremni akti UNIDROIT-a utjecali su na rješenja kakva danas poznaje Direktiva o povratu.

U europskoj se pravnoj znanosti primjenom i tumačenjem *fori rei sitae* prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I te pitanjem priznanja i učinaka presuda koje se temelje na čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I naročito bavio Siehr.²⁸ Međutim, i prije je pitanje nadležnosti u restitucijskim sporovima okupiralo europsku pravnu znanost. Tako je Reichelt zagovarala uvođenje *fori rei originis* kao poveznicu za zasnivanje međunarodne nadležnosti u slučaju restitucije ukradenih kulturnih dobara.²⁹ Pišući o zaštiti kulturnih dobara u međunarodnom privatnom pravu, Jayme povlači paralelu između postupaka za restituciju kulturnih dobara i postupaka za restituciju otetog djeteta.³⁰

Vrijednost Direktive o povratu sastoji se u upućivanju na mogućnost da stranke svoj spor podvrgnu arbitraži. Time je pravo EU-a otvorilo put alternativnom rješavanju sporova u području kulturne baštine (ADR). U europskoj pravnoj znanosti pitanja iz vansudskog i diplomatskog rješavanja sporova zastupljena su u radovima u području restitucije kulturne baštine.

24 Vidjeti Garašić, J. (ur.), *Europsko građansko procesno pravo – izabrane teme*, Narodne novine, Zagreb, 2013.

25 Vidjeti Josipović, *op. cit.* u bilj. 10, str. 373.–395.

26 Vidjeti Ernst; Poljanec, *op. cit.* u bilj. 2.

27 Vilus, *op. cit.* u bilj. 14, str. 27.–52.

28 Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 837.–850.

29 Reichelt, G., *Kulturgüterschutz und Internationales Verfahrensrecht (zu Cour de Cassation, 15. 4. 1988, Recueil Dalloz Sirey 1988, 325 ff.)*, IPRax 1989, 254, 255 cit. prema Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 845.

30 Jayme, E., *Neue Anknüpfungsmaximen für den Kulturgüterschutz im internationalen Privatrecht*, u: Dolzer, R.; Jayme, E.; Mußgnug, R. (ur.), *Rechtsfragen des internationalen Kulturgüterschutzes*, Heidelberg 1994., 35–52 (43–45) cit. prema Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 845.–846.

Alternativnim rješavanjem sporova bave se, uz ostale, Blake³¹ te Chechi.³² Stamatoudi se bavi međunarodnim i europskim pravnim okvirom u području kulturnih dobara te posvećuje pozornost pitanjima rješavanja sporova sudskim putem, arbitražom te kulturnom diplomacijom.³³

2. POVRAT ILI RESTITUCIJA?

Premda se pojmovi “povrat” i “restitucija” koriste kao sinonimi, semantički se i pravno razlikuju. U strogom smislu riječi “restitucija” u pravu kulturne baštine podrazumijeva odnošenje kulturnih predmeta s državnog teritorija bez pristanka države ili kršenjem njezinih izvoznih pravila.³⁴ Pojam restitucije je pravno-tehnički pojam koji svoje korijene vuče iz rimskog prava.³⁵ Restitucija implicira da je počinjena povreda prava koja zahtijeva povrat u prijašnje stanje.³⁶ Prema Prott i O’Keefe restitucija ima dva značenja – nacionalno i međunarodnopravno. U nacionalnom pravnom kontekstu podrazumijeva zahtjev privatnih osoba za povratom imovine protiv drugih osoba koje pripadaju istom pravnom sustavu. S druge strane, u međunarodnom pravu restitucija podrazumijeva međudržavne zahtjeve, premda države mogu zahtjeve za povrat postavljati i u ime građana.³⁷

Pojam “povrat” je neutralan pojam koji ne implicira nezakonitost odnošenja. Kod povrata se, prije svega, postavlja pitanje moralnosti odnošenja kulturnog predmeta.³⁸ Štoviše, smatra se kako povrat podrazumijeva odnošenja kulturnih dobara prije nego što su restrikcije bile uvedene.³⁹ Povrat pokriva situacije u kojima je dobro odneseno u vrijeme kolonijalne vlasti, strane okupacije ili druge situacije u kojoj lokalni narod nije mogao utjecati na odnošenje kulturnog predmeta premda odnošenje tada nije bilo nezakonito.⁴⁰ Ideja povrata polazi od stava

31 Vidjeti Blake, *op. cit.* u bilj. 16, str. 67.–68.

32 Vidjeti Chechi, *op. cit.* u bilj. 21, str. 177.–254.

33 Vidjeti Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 208.

34 Blake, *op. cit.* u bilj. 16, str. 50, u podrubnoj bilj. 132. U nazivu UNESCO Međuvladinog odbora za promociju povrata kulturnih predmeta u zemlje njihova podrijetla ili restituciju u slučaju *nezakonitog prisvajanja* (ICPRCP) također se može primijetiti vezivanje pojma restitucije uz nezakonito odnošenje. Vidjeti i čl. 3. st. 2. Statuta ICPRCP-a. Statut je usvojen rezolucijom br. 20 C/4/7.6/5 tijekom dvadesete sesije Opće konferencije UNESCO-a, Pariz, 24. listopada – 28. studenoga 1978. Tekst Statuta je dostupan na <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001459/145960e.pdf>. Pristupljeno 16. rujna 2017.

35 Lat. *restitutio in integrum*. Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 826.

36 Tako i Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 15.

37 Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 827. Takvo shvaćanje bi trebalo proširiti. U području kulturne baštine restitucija vlasništva preko reivindikacijskog zahtjeva u velikoj je mjeri prekogranična te uključuje (i) zahtjeve protiv osoba koje ne pripadaju istom nacionalnom sustavu. Upravo to i jest problem zbog različitih nacionalnih materijalnopravnih rješenja vezanih uz stjecanje vlasništva nad kulturnim dobrima na liniji *common law* – kontinentalno pravo.

38 Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 17.–18.

39 Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 834, citirajući Smjernice ICPRCP za povrat odnosno restituciju kulturnih dobara (IGC Guidelines, 1986, 11).

40 Blake, *op. cit.* u bilj. 16, str. 51; Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 18; čl. 3. st. 2. ICPRCP-a. Postojanje strane kolonijalne vlasti ili političko-ekonomska ovisnost nekog teritorija o drugome teritoriju može dovesti u pitanje legitimitet takvog odnošenja. Tako IGC Guidelines, cit. prema Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 834. Klasičan primjer predstavlja odnošenja tzv. Elginovih mramora s atenske Akropole u vrijeme turske vlasti. Britanski diplomat Elgin, uz dopuštenje turskih vlasti, odnio je frizove s Partenona u Ujedinjeno Kraljevstvo. Pravno gledano, frizovi su odneseni kao posljedica zakonitog odnošenja i nisu bili prekršeni otomanski zakoni.

kako je potrebno zaštititi integritet kulturne cjeline, kulturnog konteksta kojem je predmet izvorno pripadao.⁴¹ Povrat uključuje i situacije u kojima nije moguće ustanoviti počinjenje povrede međunarodnog prava.⁴² Za razliku od toga, restitucija se smatra svojevrsnim pravnim lijekom za otklanjanje povrede prava.⁴³ Stoga bi u hrvatskom pravničkom diskursu trebalo koristiti pojmove “povrat kulturnih predmeta”⁴⁴ i “povrat u prijašnje stanje”⁴⁵ ili neki sličan pojam kako bi se ta dva slučaja jasno razgraničila.

Direktiva o povratu kulturnih dobara u svom nazivu sadrži pojam “povrat kulturnih dobara nezakonito iznesenih (...)”. Budući da se Direktiva izriječno referira na situacije nezakonitog odnošenja kulturnog dobra⁴⁶ u ovom radu se zauzima stav kako bi bilo pravilnije nazvati direktivu Direktiva o restituciji ili povratu u prijašnje stanje kulturnog predmeta. Naime, Direktiva o povratu ne bavi se niti jednim drugim oblikom vraćanja kulturnog predmeta osim fizičkim povratom.⁴⁷

3. PROCESNOPRAVNI OKVIR ZA RESTITUCIJU KULTURNIH PREDMETA

3.1. RESTITUCIJA PREMA DIREKTIVI O POV RATU

3.1.1. Pravna priroda postupka

Prema članku 6. Direktive o povratu restitucijski postupak pokreće, pred nadležnim nacionalnim sudom države članice od koje se traži povrat⁴⁸ država tražiteljica – članica EU-a, tj. država s čijeg je područja kulturni predmet nezakonito iznesen.⁴⁹ Država je aktivno legitimirana na pokretanje postupka, a ne vlasnik ili bivši posjednik iznesenog kulturnog dobra. Izričito se govori o postupku pred nadležnim (međunarodno, stvarno i mjesno, op. a.) sudom, a ne nekim drugim npr. upravnim tijelom.⁵⁰ Odredbu čl. 6. Direktive o povratu treba gledati kao odredbu

41 Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 18.

42 Prott; O’Keefe, *op. cit.* u bilj. 15, str. 835.

43 *Ibid.*

44 Engl. *return*.

45 Engl. *restitution*.

46 Prema čl. 2. t. 2. “nezakonito izneseno s državnog područja države članice znači: (a) izneseno s državnog područja države članice kršenjem njezinih propisa o zaštiti nacionalnog blaga ili kršenjem Uredbe 116/2009; ili (b) (dobro, op. a) nije vraćeno po isteku roka zakonitog privremenog iznošenja ili bilo koje kršenje nekog drugog uvjeta kojim se uređuje takvo privremeno iznošenje; (...)”

47 Tako i Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 147.

48 Prema čl. 2. t. 4. Direktive o povratu riječ je o državi članici u kojoj se nalazi kulturni predmet koji je nezakonito odnesen s državnog područja druge države članice (*forum rei sitae*).

49 Čl. 2. t. 3. Direktive o povratu.

50 Pritom treba istaknuti kako Direktiva o povratu sadrži i odredbe o suradnji središnjih tijela država članica, uključujući informacijsku suradnju, što bi se moglo okvalificirati kao upravna suradnja. U prilog kvalifikaciji sustava uspostavljenog Direktivom o povratu kao mješavini upravne (no ne upravnosudske!) suradnje i sudskih postupaka izjasnila se Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 147.

europskog procesnog prava o određivanju međunarodne nadležnosti prema načelu *forum rei sitae*.⁵¹

Može se činiti spornim o kakvom je sudskom postupku riječ jer nije *explicite* rečeno. Treba uzeti da bi ovdje posrijedi bila građanska stvar te građanski parnični postupak, što se može argumentirati sljedećim. Riječ je o sporu između države i pojedinca, posjednika kulturnog dobra oko povrata stvari, dakle riječ bi bila o restitucijskom, kondemnatornom zahtjevu (*arg. ex* čl. 6. st. 1. Direktive o povratu) te je posrijedi građanskopravni spor, u građanskopravnoj stvari. Sudski karakter postupka ukazuje kako nije riječ o upravnoj stvari, a postupak povrata svakako nije predmet kaznenog ili prekršajnog postupka, tim više jer ne implicira počinjenje kažnjivog djela. Država kao javna vlast može biti stranka parničnog postupka,⁵² država ovdje nastupa kao ravnopravna strana u postupku jer se drugu stranu npr. ne može prisiliti na arbitražu, makar bi joj sama država tražiteljica bila sklona. Poštenom posjedniku duguje se pravična naknada koju država mora isplatiti, a kojoj odlučuje sud (*arg. ex* čl. 10. Direktive o povratu). Da bi poštenu samostalni posjednik stekao pravo na pravičnu odštetu, mora dokazati da je pri stjecanju predmeta postupao s dužnom pažnjom. Riječ je o tražbini posjednika prema državi zbog gubitka stvari, a moguće i vlasništva ako je poštenu posjednik već stekao po *lex rei sitae*. Sudovi o takvim kompenzacijama zbog gubitka stvari, odnosno stvarnog prava redovito odlučuju u parnicama, posebice ako poštenu posjednik podnese protutužbeni zahtjev u kojem traži isplatu pravične naknade.⁵³ Postoji pravo države na regres za isplaćenu pravičnu odštetu posjedniku (čl. 12. Direktive o povratu). Pravo regresa je klasično obvezno pravo utuživo u parnici. Za vođenje kaznenog ili prekršajnog postupka, u okviru kojih bi se mogao postaviti adhezijski restitucijski zahtjev, svakako mora postojati sumnja u počinjenje kaznenog djela ili prekršaja, što ovdje ne mora biti slučaj. Dapače, Direktiva o povratu se i ne primjenjuje na slučajeve krađe kulturnih predmeta ako ujedno nisu nezakonito odneseni s područja države članice.⁵⁴ Direktiva posebno navodi (članak 16. Direktive o povratu) da njezine odredbe neće isključivati bilo kakav građanski ili kazneni postupak koji bi se mogao pokrenuti prema nacionalnom pravu država članica od strane države tražiteljice i/ili vlasnika kulturnog dobra koje je bilo ukradeno. Propisujući slučaj krađe u posebnoj odredbi zasebnog članka Direktive o povratu i jasno ističući da njezine odredbe (prema tome, ponajprije one koje reguliraju sudski postupak povrata kulturnog blaga, op. a.) ne isključuju mogućnost vođenja kaznenog ili drugog građanskog postupka prema nacionalnom pravu država članica te vodeći računa da pojam nezakonitog iznošenja ne implicira nužno kažnjivo djelo, trebalo bi zauzeti stav da se u slučaju restitucije prema Direktivi o povratu radi o parničnom postupku. Direktiva o povratu samo navodi kao mogućnost da je nezakonitom iznošenju prethodilo kazneno djelo krađe pa da u tom slučaju država ili vlasnik povede i kazneni postupak ili neki građanski postupak prema nacionalnom pravu (*arg. ex* čl. 16. Direktive o povratu). Odredba koja ističe kako nije

51 Čl. 6. u vezi s čl. 2.t. 4. Direktive o povratu. Tako i Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 151.

52 Vidjeti primjerice čl. 186.a Zakona o parničnom postupku, pročišćeni tekst, Narodne novine, 53/1991, 91/1991, 58/1993, 112/1999, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 02/2007, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 148/2011, 25/2013, 89/2014.

53 Iako u Direktivi to ne stoji, treba uzeti da sud ne može *ex officio* dodijeliti tuženiku-posjedniku pravičnu naknadu već da bi on takav zahtjev sam trebao istaknuti u skladu s načelom dispozitivnosti. Mogao bi ga istaknuti kao samostalan zahtjev. On bi već u odgovoru na tužbu mogao postaviti takav zahtjev. Moguće i podredno: za slučaj da ne uspije odbiti tužbeni zahtjev (zbog zastare, nepostojanja povrede izvoznih pravila, vremenskih ograničenja primjene Direktive *etc.*), mogao bi supsidijarno zatražiti da sud naloži tuženiku-državi da mu isplati pravičnu naknadu. Vidjeti više *infra ad* 3.1.2.

54 Vidjeti Siehr, *op. cit.* u bilj. 12, str. 676.

isključena mogućnost vođenja neparničnog, kaznenog postupka potvrđuje da je ovdje riječ o nekom drugom sudskom postupku – parničnom postupku. Uz navedeno, mogućnost da se stvar riješi arbitražom (a njome se mogu rješavati samo arbitrabilne⁵⁵ stvari, u pravilu naglašeno privatnopravnih interesa, što ovo svakako jest, a nikako prekršajne ili kaznene stvari) kao alternativom, drugim izborom umjesto pred državnim sudom, dodatno potkrepljuje stav da je ovdje riječ o građanskopravnoj stvari koja bi se trebala svakako rješavati u parnici.

3.1.2. Pretpostavke pokretanja postupka

Postupak se pokreće protiv samostalnog posjednika ili, ako njega nema, nesamostalnog posjednika, s ciljem da se osigura povrat kulturnog predmeta nezakonito uklonjenog s teritorija.⁵⁶ Nesamostalni posjednik, onaj koji drži kulturno dobro za tuđi račun,⁵⁷ trebao bi dakle biti samo supsidijarno pasivno legitimiran. Ponajprije treba tužiti onoga koji drži za svoj račun, posjednika. U protivnom, treba uzeti da bi nesamostalni posjednik mogao istaknuti prigovor promašene pasivne legitimacije i sud bi morao odbiti tužbeni zahtjev države tražiteljice.

Zahtjev mora biti usmjeren na povrat kulturnog predmeta. Kako bi se udovoljilo zahtjevu za povrat, moraju se kumulativno ispuniti sljedeće pretpostavke: mora biti riječi o kulturnom predmetu kako ga uređuje Direktiva (*arg. ex* čl. 9. Direktive o povratu u vezi s čl. 2. Direktive o povratu), mora biti protuzakonito iznesen na dan 1. siječnja 1993. ili nakon 1. siječnja 1993. godine (čl. 14. Direktive o povratu), a u trenutku pokretanja postupka iznošenje je predmeta i dalje nezakonito,⁵⁸ a zahtjev mora biti postavljen u roku od tri godine od saznanja gdje se dobro nalazi i tko je imatelj, a najdulje u roku od 30 godina od otuđenja.⁵⁹

Postupak se može pokrenuti samo ako se priloži dokument kojim se opisuje kulturni predmet i u kojem stoji da je riječ o kulturnom predmetu te izjava nadležnog tijela države tražiteljice da je nezakonito uklonjen s njezina teritorija.⁶⁰ Dakle, sama Direktiva, a time i nacionalni propisi koji je implementiraju, izričito propisuju i uvjetuju dopuštenost pokretanja postupka prilaganjem točno određenih dokaznih sredstava. Trebalo bi uzeti da je riječ o iznimci od načela slobodne ocjene dokaza. Uz to, radi učinkovitosti postupka, ta dokumentacija mora biti iznesena pri pokretanju postupka, a ne naknadno.

Ako bude udovoljeno tužbenom zahtjevu, sud nalaže povrat kulturnog predmeta. Pritom mora utvrditi da predmet spada u kulturne predmete u smislu Direktive o povratu i da je bio

55 Vidjeti primjerice čl. 3. st. 1. hrvatskog Zakona o arbitraži, pročišćeni tekst, Narodne novine, br. 88/2001 (dalje: ZA) koji propisuje kako stranke mogu ugovoriti domaću arbitražu samo za sporove o pravima kojima mogu slobodno raspolagati (disponibilna prava). Domaća arbitraža je ona čije bi mjesto bilo u RH (čl. 2. st. 1. t. 2. ZA-e). S obzirom na to da Direktiva o povratu obvezuje države, tj., njihova središnja tijela da rade na dobivanju pristanka stranaka na arbitražno rješavanje spora, i to prema nacionalnom arbitražnom zakonodavstvu, RH bi u nekom konkretnom slučaju mogla imati ulogu zamoljene države te bi eventualna arbitraža bila podvrgnuta našem arbitražnom zakonodavstvu, dakle, ZA-i. Njezino bi mjesto, umjesto pred hrvatskim sudom, bilo u RH pred arbitražnim sudom. Tu bi onda doista bila riječ o domaćoj arbitraži, a stvar koja bi pred nju bila iznesena morala bi biti arbitrabilna, tj. dostupna. Takve su građanskopravne, parnične stvari.

56 Čl. 6. st. 1. Direktive o povratu.

57 Čl. 2. t. 7. Direktive o povratu.

58 Prema čl. 15. st. 2. Direktive o povratu, države mogu primjenjivati ova pravila i na povrat kulturnih predmeta iznesenih iz države članice i prije 1. siječnja 1993. godine.

59 Za iznimke v. čl. 8. Direktive o povratu.

60 Čl. 6. st. 2. Direktive o povratu.

nezakonito uklonjen s njezina teritorija.⁶¹ Pitanje vlasništva i zakonitosti stjecanja nije relevantno. Kada naloži povrat, nadležni će sud u zamoljenoj državi dosuditi samostalnom posjedniku “pravičnu odštetu u skladu s okolnostima slučaja” (čl. 10. st. 1. Direktive), vodeći pritom računa da je posjednik postupao s dužnom pažnjom u stjecanju predmeta.

Treba uzeti kako sud ne bi mogao *ex offio* dosuditi pravičnu naknadu. U skladu s načelom dispozitivnosti, to bi mogao naložiti samo ako bi samostalni posjednik to i zatražio. Materijalno-pravna pravila Direktive o povratu ne bi smjela narušavati temelje građanskopravnog postupka. Riječ je o osnovnim procesnim načelima parnice koja čine odraz dispozitivnosti. To što sud “dodjeljuje naknadu” ne bi se smjelo tumačiti na način da ju on sam određuje već taj iznos svakako mora precizirati samostalni posjednik u zahtjevu kojim se obraća sudu. To podrazumijeva kako će temeljem odgovora na tužbu uz kondemnatorni protutužbeni zahtjev samostalni posjednik zapravo podvrgnuti stranu državu jurisdikciji suda države od koje se traži povrat. Budući da sud mora odlučiti o svim tužbenim zahtjevima, dispozitiv sudske odluke trebao bi sadržavati nalog za povrat dobra te nalog za plaćanje odštete. Zahtjev za plaćanjem odštete nije javnopravni zahtjev, nego privatnopravni zahtjev savjesnog samostalnog posjednika te država ne bi mogla izbjeći podvrgavanje sudu druge države pozivanjem na jurisdikcijski imunitet.⁶²

3.2. RESTITUCIJA PREMA ČL. 7. ST. 4. UREDBE BRUXELLES I

3.2.1. Pravna priroda postupka

Prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I, osoba s domicilom u državi članici može biti tužena u drugoj državi članici u vezi s građanskom tužbom za povrat, temeljene na vlasništvu kulturnog predmeta kako je definiran u točki 1. članka 1. Direktive 93/7/EEZ, koju je podnijela osoba koja zahtijeva vraćanje tog predmeta, pred sudom mjesta u kojem se predmet nalazi u trenutku pokretanja postupka (*forum rei sitae*).

Uredba Bruxelles I ne uređuje restitucijski postupak. Uređuje pravila o međunarodnoj nadležnosti sudova država članica EU-a u parnici za restituciju kulturnog dobra, tj. u postupku u povodu privatnopravnog zahtjeva izvornog vlasnika usmjerenog protiv osobe koja drži kulturni predmet. Ovdje, za razliku od Direktive o povratu, nije riječ o standardiziranom, originarnom građanskom postupku na razini EU-a nego samo o standardiziranom forumu za reivindikacijske postupke vezane uz kulturne predmete.⁶³ Pretpostavke pokretanja restitucijskog postupka te eventualne obveze tužitelja prema poštenom stjecatelju ovisit će o nacionalnom procesnom pravu države suda pred kojim je postupak pokrenut (*lex fori rei sitae*). Pritom se odstupa od redovite nadležnosti prema čl. 4. Uredbe Bruxelles I, tj. od nadležnosti zasnovane prema domicilu tuženika. Ovakvo rješenje svakako pogoduje vlasnicima kulturnih predmeta. Kulturni predme-

⁶¹ Čl. 9. Direktive o povratu.

⁶² Intenziviranje privatnopravnih odnosa u kojem države sudjeluju dovelo je do napuštanja starog načela apsolutnog imuniteta. Prema tome načelu, država je bila apsolutno izuzeta od jurisdikcije druge države, pa i kada je sudjelovala u privatnopravnim odnosima. To se načelo zadržalo samo za *acta iure imperii*, no ne i za *acta iure gestionis*. Vuković, Đ.; Kunštek, E., *Međunarodno građansko postupovno pravo*, Zgombić i partneri, Zagreb, 2005., str. 89.–91.

⁶³ O originarnim, unificiranim EU-ovim građanskim postupcima v. više Garašić, J., *Uvod u europsko građansko procesno pravo*, u: Garašić, J., *op. cit.*, u bilj. 24, str. 18.

ti lako se kreću unutarnjim tržištem i otvaraju mogućnost da se imatelja kulturnog predmeta, ma gdje bio njegov domicil u državi članici, tuži pred bilo kojim drugim sudom nadležnim prema lokaciji predmeta. Time fraudolozni tuženik jednostavnim premještanjem kulturnog predmeta iz države članice u državu članicu ne može izbjeći restitucijsku tužbu.

Razmatrajući odnos postupaka prema Direktivi o povratu i postupaka na koji se primjenjuje Uredba Bruxelles I, treba kazati kako posljednji postupak nije konkurencija postupku pokrenutom prema Direktivi o povratu. Oni počivaju na konceptualno različitim premisama.

Direktiva ponajprije štiti javnopravni poredak države izvoznice i afirmira javnopravni zahtjev države da traži restituciju⁶⁴ zbog povrede svojeg javnog, izvoznog prava. Ona je sredstvo kojim se nastoji osigurati fizički povrat nezakonito odnesenih kulturnih predmeta uzajamnim priznanjem nacionalnih javnih prava.⁶⁵ Direktiva o povratu daje državi članici javnopravni zahtjev koji država dalje ostvaruje u sudskom (građanskom) postupku. Taj zahtjev je vezan uz specifične zastarne rokove i njegovo ostvarenje ima specifične implikacije. Za razliku od navedenog, Uredba Bruxelles I daje pravo privatnoj osobi, navodnom vlasniku, da na osnovi svog građanskopravnog zahtjeva potražuje otuđen kulturni predmet. Taj zahtjev ne počiva na povredi javnog prava nego privatnog prava vlasništva. Budući da je riječ o građanskopravnom zahtjevu, on polazi od sasvim drukčije pravne osnove – građanskog prava.⁶⁶ Takav zahtjev nije uvjetovan kratkim rokovima iz Direktive niti plaćanjem pravične odštete. Dakako, ako neko mjerodavno nacionalno pravo to ne traži.

3.2.2. Pretpostavke za primjenu Uredbe Brisel I

Nekoliko je pretpostavaka za primjenu Uredbe Brisel I.⁶⁷

3.2.2.1. Domicil tuženika u državi članici

Tuženik mora imati domicil u nekoj državi članici EU-a. Domicil pretpostavlja oblik povezanosti osobe s državom članicom.⁶⁸ Glede fizičke osobe, Uredba Bruxelles I nije precizirala što bi bio domicil.⁶⁹ Budući da će prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I tuženik biti tužen pred *forum*

64 Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 841.

65 Čl. 2. t. 5. Direktive o povratu.

66 O odnosu bivše Direktive 93/7/EEZ i bivše Briselske konvencije isto tako Siehr, *op. cit.* u bilj. 12, str. 679. Vidjeti i Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 148.

67 Tako Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 838.

68 *Arg. ex recital 13 Uredbe Bruxelles I.*

69 Tradicionalno shvaćanje pojma *domicilium* jest prebivalište. Tako je u više država kontinentalne Europe upravo prebivalište temeljni personalni kriterij, poveznica osobe s nekim državnim područjem za potrebe određivanja međunarodne nadležnosti. Tako Vuković; Kunštek, *op. cit.*, u bilj. 62, str. 47.; Sajko, K., *Međunarodno privatno pravo*, IV. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2005., str. 124. Međutim, iz čl. 56. Uredbe Bruxelles I moglo bi se zaključiti ne samo da domicil nije isto što i državljanstvo, nego da se pojam domicil i prebivalište ne poklapaju. Hrvatski prijevod Uredbe Bruxelles I ne koristi pojam prebivalište već ostavlja latinsko-engleski izvornik (domicil). Njemačka inačica Uredbe Bruxelles I koristi pojam *die Wohnsitz*, španj. inačica *la persona domiciliada*, franc. *les personnes domiciliées* etc. Tako je bilo i u prijašnjoj Uredbi 44/2001. Međutim, Sajko u svom prijevodu Uredbe 44/2001 koristi pojam "prebivalište" premda taj pojam ne odgovara službenom prijevodu čl. 2. st. 1. Uredbe 44/2001, dostupnom na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001R0044&from=DE> (pristupljeno 14. rujna 2017.), a time ni današnjem čl. 4. st. 1. Uredbe Bruxelles I iz 2012. Usp. Sajko, *op. cit.* u bilj. 69, str. 507. Imajući u vidu nepostojanje definicije pojma domicil, može se uzeti kako je pojam domicil autonomni pojam Uredbe Bruxelles

rei sitae, a ne pred *forum domicilii*, nacionalni sud *rei sitae* trebao bi primijeniti odredbu čl. 62. st. 2. Uredbe Bruxelles I i utvrđivati domicil tuženika prema pravu države za koju sud smatra da s tuženikom stoji u nekoj osobnoj vezi.⁷⁰ U slučaju da tuženik nema domicil u državi članici, na određivanje međunarodne nadležnosti ne primjenjuje se čl. 4. st. 1. ni čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I. Primjenjuje se nacionalno pravo.⁷¹ Tuženik bi mogla biti osoba koja kulturni predmet drži za sebe ili za drugoga.⁷² Zanimljivo je kako tužitelj ne mora imati domicil ili bilo kakvu drugu vezu s državom članicom EU-a, tj. može biti fizička ili pravna osoba iz treće države.⁷³ To je izuzetno značajna odredba jer ovlašćuje osobe iz trećih zemalja da potražuju kulturno dobro koje se zatekne na području EU-a.⁷⁴

3.2.2.2. Građanska tužba za restituciju na temelju prava vlasništva

Uredba Bruxelles I pretpostavlja da tužitelj u svom restitucijskom zahtjevu polazi od povrede prava vlasništva. Stoga se Uredba Bruxelles I nikada ne primjenjuje na slučajeve u kojima država članica potražuje neki kulturni predmet dokazujući povredu svog izvoznog prava umjesto povredu svog prava vlasništva.⁷⁵ Međutim, dodirna točka Direktive o povratu i Uredbe Bruxelles I ipak se može naći u čl. 16. Direktive o povratu. Čl. 16. Direktive jasno propisuje kako postupak prema Direktivi o povratu ne prekludira nijedan građanski (ili kazneni) postupak koji bi prema nacionalnom zakonodavstvu države članice pokrenula država ili vlasnik ukradenog dobra radi povrata svoje stvari. Ako netko iskoristi pravo iz čl. 16. Direktive i pokrene građanski postupak, tada je riječ o građanskoj tužbi na restituciju s prekograničnim obilježjem i takav postupak bi potpadao pod čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I.⁷⁶ I *vice versa*, odnos dvaju instrumenata se može promatrati kroz čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I. Stavljajući naglasak na tužbu “temeljenu na vlasništvu”, kao pretpostavci za zasnivanje međunarodne nadležnosti prema *foro rei sitae*, Uredba Bruxelles I upućuje kako je riječ o restitucijskom (kondemnatornom) postupku reinvindikacijskog karaktera.⁷⁷ To implicira prejudicijelno (deklaratorno) utvrđivanje vlasništva pred *fori rei sitae*. Budući da pravo EU-a *lex rei originis* veže samo uz slučajeve javnopravnog zahtjeva za povrat kulturnog predmeta prema čl. 9. Direktive o povratu, treba uzeti da bi se vlasništvo u slučaju građanske tužbe prema Uredbi Bruxelles I utvrđivalo polazeći od kolizijskih pravila foruma.⁷⁸ Može se očekivati da će tuženik-posjednik osporiti zahtjev tužitelja-navodnog vlasni-

I čije tumačenje u konačnici treba prepustiti Sudu EU-a. To bi proizlazilo i iz shvaćanja prema kojem pojmove prava EU-a ne bi trebalo tumačiti (ni prevoditi, op. a) polazeći od nacionalnih shvaćanja tih pojmova.

70 Čl. 62. st. 2. Uredbe Bruxelles I glasi: “Ako stranka nema domicil u državi članici pred čijim je sudovima pokrenut postupak, tada, radi utvrđivanja ima li stranka domicil u drugoj državi članici, sud primjenjuje pravo te države članice.”

71 Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 840.

72 *Ibid.*, str. 839.

73 *Ibid.*, str. 850.

74 Kao što je *supra* rečeno, EU je izuzetno atraktivno tržište za nezakoniti promet kulturnim predmetima koja potječu iz trećih zemalja. Zato je Europska unija krenula u borbu protiv nezakonitog uvoza kao dio šire antiterorističke politike. Detaljno o toj inicijativi v. Ernst; Poljanec, *op. cit.* u bilj. 2, str. 192.–197.

75 Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 842.

76 *Ibid.*

77 Tako i *ibid.*, str. 843.

78 Riječ je tzv. nezavisnoj metodi uređivanja prethodnih pitanja. Vidjeti Sajko, *op. cit.* u bilj. 69, str. 214. U slučaju da je to *lex rei sitae*, moguće je da je tuženik-stjecatelj u dobroj vjeri već stekao pravo vlasništva.

ka, posebice ako je tuženik-posjednik u dobroj vjeri već stekao kulturni predmet.⁷⁹ Treba uzeti da bi u tom slučaju tuženik-posjednik (moguće *bona fide* vlasnik) mogao postaviti negativni deklaratorni protutužbeni zahtjev na utvrđenje nepostojanja njegove obveze povrata kulturnog predmeta u okviru istog postupka prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I.⁸⁰

3.2.2.3. Kulturni predmet definiran “sukladno čl. 1. Direktive 93/7/EEZ”

Kao što je *supra* spomenuto, 2014. usvojena je Direktiva o povratu koja je proširila pojam kulturnog predmeta.⁸¹ Pojam kulturnog predmeta koji se štiti Direktivom o povratu ne svodi se više na taksativnu listu kulturnih predmeta te vrijednosne i starosne pragove kao kriterije za povrat kulturnih predmeta. Lista je napuštena jer se pokazalo da je preuska i da neki kulturni predmeti ne zadovoljavaju kriterije za dolazak na listu.⁸² Takva je situacija dovela do njezine rijetke primjene. Izričaj Uredbe Bruxelles I trebalo bi svakako promijeniti tako da upućuje na čl. 1. nove Direktive povratu. Takva korekcija mnogo je više od tehničkog usklađivanja. Upućivanje na čl. 1. Direktive 93/7/EEZ isključuje pravo vlasnika da prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I tuži na povrat kulturnog dobra koje ne odgovara definiciji kulturnog predmeta iz čl. 1. Direktive 93/7/EEZ, tj. koji se ne nalazi na opsoletnoj listi iz te direktive. To bi se moglo pokazati problematično u slučaju da je vlasniku odneseno kulturno dobro koje ne udovoljava pretpostavkama iz liste. U međuvremenu, dok se tekst čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I ne uskladi s izmjenama Direktive o povratu iz 2014., suci sudova gdje se dobro nalazi trebali bi prihvaćati nadležnost i u sporovima koji se odnose na kulturne predmete koji se ne nalaze na opsoletnoj listi iz stare Direktive, tj. prihvaćati nadležnost za sve kulturne predmete prema noveliranom čl. 1. odnosno čl. 2. t. 1. Direktive o povratu.

3.2.2.4. Sud mjesta u kojem se predmet nalazi u trenutku pokretanja postupka

Ideje prema kojima bi se forum za pokretanje restitucijskog postupka vezivao uz mjesto podrijetla kulturnog predmeta (*forum rei originis*) nije zaživio u pravu EU-a. Naime, katkad je teško precizirati *locus originis*, pogotovo za klasična umjetnička djela koja se ne mogu atribuirati samo jednoj naciji. Stoga se EU nije hvatao u koštac s takvim složenim pitanjima.⁸³ U slučaju krađe, jednako tako je teško sa sigurnošću utvrditi gdje se nalazi *locus furti*.⁸⁴ Stoga se europski zakonodavac naposljetku odlučio za mjesto gdje se stvar nalazi u trenutku pokretanja

79 Kontinentalno-pravni sustavi štite savjesnog stjecatelja, dok anglosaksonski sustavi čvrsto štite izvornog vlasnika, pa čak i kada je stjecatelj postupao u dobroj vjeri. Vilus, *op. cit.* u bilj. 14, str. 30.; Blake, *op. cit.* u bilj. 16, str. 54.

80 *Arg. ex* čl. 8. st. 3. Uredbe Bruxelles I. Tako i Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 845.

81 Prema čl. 1. Direktiva o povratu primjenjuje se na povrat kulturnih predmeta koje je država članica kategorizirala ili definirala kao nacionalno blago, kako je navedeno u članku 2. točki 1., a koji su nezakonito izneseni s državnog područja te države članice. Prema čl. 2. t. 1. iste direktive “kulturni predmet” znači predmet koji je kategoriziran ili definiran od strane države članice, prije ili nakon njegova nezakonitog iznošenja s državnog područja te države članice, kao dio “nacionalnog blaga koje ima umjetničku, povijesnu ili arheološku vrijednost” prema nacionalnom zakonodavstvu ili u okviru administrativnih postupaka, a u smislu članka 36. UFEU-a.

82 O tome vidi više u Ernst; Poljanec, *op. cit.* u bilj. 2, str. 206.

83 Siehr, *op. cit.* u bilj. 18, str. 847.

84 *Ibid.*

restitucijskog postupka (*forum rei sitae*). U literaturi se zauzima stav kako se pod *situsom* misli na mjesto gdje se kulturno dobro faktično nalazi u trenutku pokretanja parnice.⁸⁵

Prijašnje Uredbe 44/2001 iz 2000.,⁸⁶ Briselska konvencija iz 1968.⁸⁷ te Luganska konvencija⁸⁸ nisu sadržavale pravila o posebnoj nadležnosti u postupcima restitucije kulturnih predmeta. U tom smislu moglo bi se reći kako uvođenje posebnih pravila o nadležnosti u reinvindikacijskim sporovima glede kulturnih predmeta nakon četrdeset godina ide u prilog tezi da razvoj europskog građanskog procesnog prava ne teče ravnomjerno, nego da na nekim područjima tek započinje unifikacija.⁸⁹ Uvođenje *fori rei sitae* imalo je za cilj osnažiti zaštitu kulturnih predmeta i doskočiti onim osobama koje jednostavnim premještanjem kulturnog predmeta, (zlo)upotrebom slobode kretanja osoba, pokušavaju izbjeći nadležnost zemlje u kojoj imaju domicil. Uvođenje ovog foruma bitno je i zbog eventualnog određivanja privremenih mjera od strane suda na čijem se području kulturni predmet nalazi, a sve radi zaštite kulturnog predmeta npr. njegovim privremenim oduzimanjem i deponiranjem na sud ili drugo mjesto.⁹⁰ Određivanje privremene mjere moglo bi se opravdati opasnošću od “promjene stanja stvari”⁹¹ (premještaj, namjerno oštećenje ili uništenje) ili pak opasnošću “od nastanka prijeteće nenadoknadive štete”.⁹² Posljednji rizik posebice je izražen upravo kod kulturnih predmeta budući da su oni *species* ili iznimno rijetki.

Odluka o privremenoj mjeri je “sudska odluka” u smislu čl. 2. slova (a) Uredbe Bruxelles I. Međutim to vrijedi samo ako je odluku o privremenoj mjeri donio sud koji je nadležan u glavnoj stvari, tj. u reinvindikacijskom zahtjevu prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I. Stoga će se u drugim državama članicama *ipso iure* priznavati i izvršiti samo odluke o privremenim mjerama suda koji odlučuje o meritumu, no ne i suda druge države članice koji je donio samo privremenu mjeru sukladno čl. 35. Uredbe Bruxelles I.⁹³ Takvo rješenje nije dobro u kontekstu prekogranične zaštite kulturnih predmeta jer odluke o privremenim mjerama čine mjerodavnim samo u granicama države čiji ih je sud donio te se relativizira smisao čl. 35. Uredbe Bruxelles I. Ekstrateritorijalni učinak privremene mjere suda druge države članice bi pomogao u slučaju kršenja privremene mjere npr. ponovnim odnošenjem kulturnog dobra na prostor neke treće države članice unatoč sudskoj mjeri. Stoga bi pravi procesno-pravni odgovor na problem otuđenja i fraudoloznog premještaja kulturnih predmeta bilo automatsko priznanje privremenih mjera koje *per se* ne predstavljaju

85 *Ibid.*, str. 848.

86 Uredba Vijeća (EZ) br. 44/2001 od 22. prosinca 2000. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL EZ, L 12, 16. siječnja 2001., str. 1.–23.

87 Konvencija (72/454/EEZ) o nadležnosti i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima od 27. rujna 1968., SL EEZ, L 299, 31. prosinca 1972., str. 32.–42.

88 Konvencija o nadležnosti i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL L 339, 21. prosinca 2007., str. 3.–41.

89 Garašić, J., *Uvod u europsko građansko procesno pravo* u: Garašić, J., *op. cit.*, u bilj. 24, str. 3.

90 Prema čl. 35. Uredbe Brisel I, sudovima države članice može se podnijeti zahtjev za takve privremene, uključujući mjere osiguranja, koje su dostupne prema pravu te države članice, čak i kada sudovi druge države članice imaju nadležnost u vezi s glavnom stvari. To bi se moglo pokazati korisnim u slučaju da tuženik uspije premjestiti kulturni predmet u drugu državu članicu u strahu od oduzimanja. Tada bi tužitelj, unatoč činjenici da nadležnost u glavnoj reinvindikacijskoj stvari ima *forum rei sitae*, mogao tražiti određivanje privremene mjere protiv tuženika, prema pravu države članice gdje se predmet u tom trenutku nalazi.

91 Vidjeti čl. 346. st. 1. t. 1. Ovršnog zakona (Narodne novine, br. 112/2012, 25/2013, 93/2014, 55/2016, 73/2017). Dalje kao: OZ.

92 Vidjeti čl. 346. st. 1. t. 2. OZ-a.

93 Tako Kunštek, E., *Privremene mjere u Uredbi Brisel*, u: Garašić, J., *op. cit.*, bilj. 24, str. 133.

konačno materijalno-pravno utvrđenje pitanja kome pripada kulturni predmet. Njihovim se određivanjem ne zadire u (osjetljivo) pitanje pravne pripadnosti kulturnog predmeta.

3.3. ODNOS DVAJU INSTRUMENTATA

Recital 17. Uredbe Bruxelles I navodi kako postupak pokrenut prema toj uredbi ne bi trebao dovoditi u pitanje postupak pokrenut prema Direktivi o povratu. Sama činjenica da je europski zakonodavac imao potrebu definirati odnos dvaju akata govori u prilog tezi kako ovo pitanje zaslužuje pozornost.

Valja primijetiti da izraz “ne bi trebao”⁹⁴ relativizira odnos dvaju akata. Iz takvog izričaja bi se moglo zaključiti kako nije isključeno da postupak prema Uredbi Bruxelles I isključi pokretanje postupka prema Direktivi o povratu. Nadalje, Uredba Bruxelles I propisuje kako postupak prema toj uredbi ne bi trebao dovoditi u pitanje “pokrenut postupak” što se može tumačiti kao **već** pokrenut postupak. Moglo bi se zaključiti kako ona prejudicira kasnije pokretanje postupka prema Direktivi o povratu nakon što je već pokrenut postupak prema Uredbi Bruxelles I. Ovdje se ne bi mogle primijeniti odredbe Uredbe Bruxelles I o dvostrukoj litispencijiji i povezanim postupcima jer u tim dvama postupcima nije riječ o istoj stvari između istih stranaka.⁹⁵ Ipak, treba sagledati širu sliku.

Dok je u postupku prema Uredbi Bruxelles I riječ o čistom građanskopravnom sporu između navodnog vlasnika i posjednika stvari, u postupku prema Direktivi o povratu, posrijedi je parnični postupak, no između države i pojedinca temeljenom na povredi javnog prava države članice. Pitanje vlasništva ne rješava se u tom postupku. Sama Direktiva o povratu ne dovodi u pitanje nijedan građanski postupak koji prema nacionalnom zakonodavstvu pokrene država članica koja je zatražila povrat ili vlasnik ukradenog⁹⁶ kulturnog dobra. Stoga je zamisliva situacija u kojoj teku paralelni postupci – onaj prema Direktivi o povratu i postupak koji je pokrenuo izvorni vlasnik protiv posjednika kulturnog predmeta.⁹⁷ U postupku koji će vlasnik dobra pokrenuti pred *fori rei sitae* odlučivat će se ne samo o povratu kulturnog predmeta, nego će se odluka temeljiti na prejudicijelnom utvrđenju vlasništva na kojem se tužbeni zahtjev temelji. Stoga je odluka u restitucijskom postupku prema Uredbi Bruxelles I sveobuhvatnija. Odluka u postupku restitucije prema Direktivi o povratu nema za cilj uspostaviti restituciju prethodnog stanja vlasništva i posjeda, nego zapravo restituciju javnopravne izvozne zabrane. Zbog

94 Engl. “*should be without prejudice to proceedings initiated under Directive 93/7/EEC*”; njem. “solche Klagen *sollten* nach der Richtlinie 93/7/EWG eingeleitete Verfahren unberührt lassen”.

95 Čl. 29 *et seq.* Uredbe Bruxelles I. Dakle, nema objektivnog i subjektivnog identiteta spora. O litispencijiji prema Uredbi Bruxelles I v. Lazić, V., *Revizija pravila o litispencijiji u Uredbi Brisel I*, u: Garašić, J. *op. cit.* u bilj. 24, str. 103.–118. O litispencijiji općenito u međunarodnom građanskom postupovnom pravu v. Vuković; Kunštek, *op. cit.*, str. 247.–261.

96 Pritom nije jasno zašto se Direktiva referira samo na vlasnike ukradenog kulturnog predmeta kada se ona sama odnosi na povrat nezakonito odnesenih kulturnih predmeta, što ne mora nužno implicirati krađu.

97 Na taj problem ukazuje i Stamatoudi, *op. cit.* u bilj. 4, str. 148. No, autorica pritom navodi kako je moguće da postupak koji pokrene vlasnik bude pokrenut pred sudom države članice različite od one države članice pred čijim je sudovima neka država članica pokrenula postupak prema Direktivi o povratu. Međutim, ako se uzme u obzir da je riječ o predmetu s prekograničnim obilježjem, vlasnik će morati, sukladno čl. 7. st. 4. Uredbe Brisel I, postupak pokrenuti pred *foro rei sitae*. No i država članica EU-a prema Direktivi traži povrat od države na čijem se području predmet nalazi, tj. također pred *foro rei sitae*, koji će vjerojatno biti poveznica i za određivanje mjesne nadležnosti.

navedenih razloga eventualno prethodno pokretanje postupka prema Direktivi ne bi trebalo utjecati na mogućnost pokretanje postupka prema nacionalnom pravu države suda o povratu kulturnog dobra i *vice versa*.

Opasnost od proturječnih rješenja u postupku prema Uredbi Bruxelles I, odnosno Direktivi o povratu ne postoji. Ne postoji jer sudovi u ta dva postupka ne odlučuju o istoj glavnoj stvari niti je riječ o povezanim postupcima.⁹⁸

Unatoč neovisnosti dvaju postupaka, postavlja se pitanje od kakvog je značaja eventualno prejudicijelno utvrđenje prava vlasništva tužitelja u postupku prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I za naknadno utvrđivanje vlasništva sukladno čl. 13. Direktive o povratu kulturnog predmeta? Isto tako, postavlja se pitanje od kakvog je značaja odbijanje tužbenog zahtjeva navodnog vlasnika prema čl. 7. st. 4. Uredbe Brisel I i usvajanje eventualnog protutužbenog zahtjeva tuženika-posjednika na utvrđenje vlasništva u postupku naknadnog utvrđivanja vlasništva prema čl. 13. Direktive o povratu?

Budući da je riječ o nepovezanim i konceptualno različitim postupcima, Uredba Bruxelles I ne utječe na postupak koji je pokrenut prema Direktivi o povratu. Stoga nije isključeno da nakon utvrđenja vlasništva u postupku pokrenutom prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I sud u drugom postupku naloži povrat kulturnog dobra državi tražiteljici prema čl. 9. Direktive o povratu. Nakon povrata, posjednik ili pak netko treći može iskoristiti čl. 13. Direktive odnosno odgovarajući nacionalni propis kako bi pokrenuo postupak utvrđivanja vlasništva.⁹⁹

Imajući na umu da se presuda donesena u postupku prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I automatski priznaje te je automatski ovršna u drugih dvadeset sedam država članica,¹⁰⁰ treba uzeti da će sud države članice koja je zatražila povrat, ako do povrata dođe prema Direktivi o povratu, pri naknadnom utvrđivanju vlasništva biti vezan odlukom suda države *rei sitae* donesenoj u parnici prema čl. 7. st. 4. Uredbe Bruxelles I. U prilog takvom stavu govori i čl. 52. Uredbe Bruxelles I, prema kojem se "sudska odluka donesena u državi članici ne može *ni pod kojim uvjetima preispitivati u pogledu glavne stvari* (op. a.) u zamoljenoj državi članici". Zaključuje se kako odluka u kojoj je sud *rei sitae* prejudicijelno utvrdio (ne)postojanje vlasništva, u slučaju da je paralelno tekao i postupak prema Direktivi o povratu glede istog kulturnog dobra, veže sud koji bi poslije morao odlučivati o pravu vlasništva prema čl. 13. Direktive o povratu, tj. prema odgovarajućem nacionalnom implementacijskom postupku.

Opasnost od odluke kojom bi zamoljeni sud odbio vratiti predmet državi tražiteljici u postupku koji bi država tražiteljica podnijela prema Direktivi o povratu je mala. Naime, država od koje se traži povrat mora priznati strano izvozno pravo jer su se države na to izrijekom obvezale. No, čak i ako bi sud države od koje se traži povrat i donio negativnu odluku,¹⁰¹ to neće prejudicirati neki drugi privatnopravni postupak koji bi bio pokrenut pred međunarodno nadležnim sudom iz Uredbe Bruxelles I.¹⁰² U tom smislu je postupak prema Uredbi Bruxelles I

98 Prema čl. 30. st. 3. Uredbe Bruxelles I, povezanim postupcima smatraju se postupci između kojih postoji toliko bliska veza da postoji interes da se odvijaju zajedno i da bude donesena jedna sudska odluka, kako bi se izbjegla opasnost donošenja proturječnih sudskih odluka zbog vođenja odvojenih postupaka.

99 Posebice ako posjednik ocijeni da bi mu *lex rei originis* mogao ići u prilog.

100 Čl. 36. st. 1. Uredbe Bruxelles I.

101 Npr. zbog proteka zastarnih rokova.

102 *Arg. ex* čl. 16. Direktive o povratu.

komplementaran postupku iz Direktive o povratu. On omogućuje da se kulturni predmet privatnopravnim putem vrati u zemlju podrijetla, pa čak i ako država tražiteljica nije (pravodobno) iskoristila javnopravnu mogućnost tražiti isti predmet natrag prema Direktivi o povratu.

4. ZAKLJUČNO: O DOPRINOSU EUROPSKOG GRAĐANSKOG PROCESNOG PRAVA ZAŠTITI KULTURNIH PREDMETA

Može se zaključiti da sekundarno pravo EU-a razlikuje građanski sudski restitucijski postupak zbog povrede javnopravnih izvoznih restrikcija države članice i građanski sudski restitucijski (reivindikacijski) postupak uređen nacionalnim pravom države članice čiji je sud nadležan prema *rei sitae*. Pokretanje građanskog vlasničkog spora prema nacionalnom pravu pred međunarodno nadležnim sudom iz Uredbe Bruxelles I i pokretanje građanskog sudskog postupka prema nacionalnoj implementacijskoj mjeri iz Direktive o povratu komplementarna su procesno-pravna rješenja. Štoviše, ishod postupka prema Uredbi Bruxelles I olakšava položaj vlasnika u dokazivanju (i priznanju) vlasništva nad kulturnim dobrom u ostalim državama članicama EU-a. Pendentna parnica prema Uredbi Bruxelles I ne sprečava pokretanje parnice prema Direktivi i *vice versa*. U parnici prema Uredbi Bruxelles I sud odlučuje o osnovanosti reivindikacijskog zahtjeva dok u parnici prema Direktivi o osnovanosti javnopravnog zahtjeva za povrat na temelju tvrdnje da je kulturno dobro nezakonito odneseno povredom javnopravnih pravila države tražiteljice. Pozitivna odluka prema Uredbi Bruxelles I ne samo da ne priječi odluku o povratu nego i sama glasi na povrat, a prejudicijelno s ekstrateritorijalnim učinkom rješava pitanje vlasništva otuđenog kulturnog dobra. Ocjenjuje se kako je uvođenje obveze uzajamnog priznanja nacionalnih javnopravnih zakona država članica u području iznošenja kulturnih predmeta važan doprinos europskog građanskog procesnog prava sveobuhvatnoj zaštiti kulturnih predmeta. Važan procesnopravni doprinos učinkovitijoj restituciji kulturnih predmeta predstavlja i uvođenje posebne nadležnosti za reivindikaciju kulturnog predmeta. Time je prvi put u procesno pravo EU-a uvedeno pravilo o nadležnosti za restituciju kulturnog predmeta. Europsko je građansko procesno pravo prvi put artikuliralo potrebu da se doskoki fraudoloznom postupanju pojedinaca koji bi (zlo)upotrebjavajući slobodu kretanja osoba i stvari pokušali izbjeći reivindikacijski postupak. Ovim se forumom može poslužiti ne samo građanin EU-a nego i građani trećih zemalja. Time je pravo EU-a dalo svoj obol i globalnoj zaštiti kulturnih predmeta, nerijetko nezakonito prokrijumčarenih iz trećih država. To je dodatno osnaženo automatskim priznanjem sudskih odluka donesenih sukladno Uredbi Bruxelles I čime se uklanjanju zapreke za ovrhu istih diljem EU-a. Ipak, ima prostora i za unapređenje pojedinih rješenja. Zbog pravne sigurnosti i predvidljivosti trebalo bi izričajno uskladiti Uredbu Bruxelles I s izmijenjenim pojmom "kulturni predmet" iz Direktive o povratu. Direktiva o povratu uređuje isključivo pitanje fizičkog povrata nezakonito odnesenog kulturnog predmeta te bi slijedom toga neka buduća novela Direktive o povratu trebala zamijeniti pojam "povrat" pojmom "restitucija" kao prikladnijim pravnim izrazom. Zbog unikatne prirode kulturnih predmeta i visokog rizika od uništenja ili oštećenja, trebalo bi razmisliti i o priznanju privremenih mjera suda koji nije meritoran forum. Priznanjem takvih mjera priznaje se sudska zaštita koja je kulturnom predmetu privremeno osigurana, ne ulazeći u ocjenu njegove pravne pripadnosti.

LITERATURA

1. Bator, M. P., *An Essay on the International Trade in Art*, Stanford Law Review, god. 34, siječanj 1982., 275.–384.
2. Blake, J., *International Cultural Heritage Law*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
3. Bodiroga, Vukobrat, N.; Horak, H.; Martinović, A., *Temeljne gospodarske slobode u Europskoj uniji*, IngBiro d.d., Zagreb, 2011.
4. Chechi, A., *Plurality and Coordination of Dispute Settlement Methods in the Field of Cultural Heritage* u: Francioni, F; Gordley, J. (ur.), *Enforcing International Cultural Heritage Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013., str. 177.–254.
5. Ernst, H.; Poljanec, K., *Stvarnopravna i carinskopravna zaštita kulturnih dobara u svjetlu europske anti-terorističke politike*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, sv. 38, br. 1, 2017., str. 187.–220.
6. Garašić, J., *Uvod u europsko građansko procesno pravo* u: Garašić, J. (ur.), *Europsko građansko procesno pravo – izabrane teme*, Narodne novine, Zagreb, 2013., str. 1.–32.
7. Josipović, T., *Posebno stvarnopravno uređenje za kulturna dobra i arhivsku građu* u: Gavella, N. (ur.), *Stvarno pravo – posebna stvarnopravna uređenja*, Zagreb, Narodne novine, 2011., 373.–395.
8. Kunštek, E., *Privremene mjere u Uredbi Brisel*, u: Garašić, J. (ur.), *Europsko građansko procesno pravo – izabrane teme*, Narodne novine, Zagreb, 2013., str. 133.–135.
9. Lazić, V., *Revizija pravila o litispencijiji u Uredbi Brisel I*, u: Garašić, J. (ur.), *Europsko građansko procesno pravo – izabrane teme*, Narodne novine, Zagreb, 2013., 103.–118.
10. Prott, L. V.; O’Keefe, P. J., *Law and the Cultural Heritage, Volume 3: Movement*, Butterworths, London/Edinburgh, 1989.
11. Siehr, K., *The Protection of Cultural Property: the 1995 UNIDROIT Convention and the EEC Instruments of 1992/93 Compared*, Unif Law Rev, br. 3 (2–3), 1998., str. 671.–683.
12. Stamatoudi, I. A., *Cultural Property Law and Restitution: A Commentary to International Conventions and European Union Law*, IHC Series in Heritage Management, Edward Elgar, 2011.
13. Vilus, J., *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd, 2007.
14. Vuković, Đ.; Kunštek, E., *Međunarodno građansko postupovno pravo*, Zgombić i partneri, Zagreb, 2005.

POPIS PROPISA, AKATA I SUDSKIH ODLUKA

1. Direktiva 2014/60/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 15. svibnja 2014. o povratu kulturnih predmeta nezakonito iznesenih s državnog područja države članice i o izmjeni Uredbe (EU) br. 1024/2012 (preinaka), SL EU, L 159, 28. svibnja 2014., str. 1.–10.
2. Direktiva Vijeća 93/7/EEZ od 15. ožujka 1993. o povratu kulturnih predmeta nezakonito iznesenih iz državnog područja države članice, SL EU, L 74, 27. ožujka 1993., str. 74.–79.
3. Implementacijska uredba (EU) br. 1081/2012 od 9. studenog 2012. radi provedbe Uredba Vijeća (EZ) br. 116/2009 o izvozu kulturnih dobara, SL L 324, 22. studenoga 2012., str. 1.–24.
4. Konvencija (72/454/EEZ) o nadležnosti i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima od 27. rujna 1968., SL EEZ, L 299, 31. prosinca 1972., str. 32.–42.

5. Konvencija o nadležnosti i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL L 339, 21. prosinca 2007., str. 3.–41.
6. Ovršni zakon (Narodne novine, broj 112/2012, 25/2013, 93/2014, 55/2016, 73/2017).
7. Ugovor o funkcioniranju EU, SL EU, C 202, 7. lipnja 2016.
8. Uredba (EU) br. 1215/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2012. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL EU, L 351, 20. prosinca 2012., str. 1.–32.
9. Uredba Vijeća (EZ) br. 116/2009 od 18. prosinca 2008. o izvozu kulturnih dobara, SL EU L 39, 10. veljače 2009., str. 1.–7.
10. Zakon o arbitraži, pročišćeni tekst, Narodne novine, broj 88/2001.
11. Zakon o parničnom postupku, pročišćeni tekst, Narodne novine, broj 53/1991, 91/1991, 58/1993, 112/1999, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 02/2007, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 148/2011, 25/2013, 89/2014.

MREŽNI IZVORI

1. <https://ec.europa.eu/taxation-customs/sites/taxation/files/consultation-cultural-goods-survey-en.pdf>. Pristupljeno 16. rujna 2017.
2. <https://e-justice.europa.eu/content-brussels-i-regulation-recast-350-hr>. Pristupljeno 17. rujna 2017.
3. ICPRCP Pravila medijacije i koncilijacije u skladu s čl. 4, *para* 1. Statuta Međuvladinog odbora za promociju povrata kulturnih predmeta u zemlje njihova podrijetla ili restituciju u slučaju nezakonitog prisvajanja. Dostupno na <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/restitution-of-cultural-property/mediation-and-conciliation/>. Pristupljeno 16. rujna 2017.
4. Siehr, K., *Das Forum rei sitae in der neuen EuGVO (Art. 7 Nr. 4 EuGVO n.F.) und der internationale Kulturgüterschutz*, Max Planck Private Law Research Paper No. 14/20 u: Witzleb, N., Ellger, R; Mankowski, P; Merkt, H.; Remie, O. (ur.), *Festschrift für Dieter Martiny zum 70. Geburtstag*, Mohr Siebeck, 2014, str. 837.–850. Dostupno na <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract-id=2540480>. Pristupljeno 17. rujna 2017.
5. Statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001459/145960e.pdf>. Pristupljeno 16. rujna 2017.
6. Studija o sprječavanju i borbi protiv nezakonitog prometa kulturnim dobrima u Europskoj uniji, CECOJI-CNRS – UMR 6224, Contract No. Home/2009/ISEC/PR/019-A2, Završno izvješće – listopad 2011. Dostupno na <http://www.do.etat.lu/voyages/Report-Trafficking-in-cultural-goods-EN.pdf>. Pristupljeno 16. rujna 2017.
7. UNIDROIT konvencija o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim predmetima, Rim, 24. lipnja 1995. Dostupno na <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention>. Pristupljeno 16. rujna 2017.
8. Uredba Vijeća (EZ) br. 44/2001 od 22. prosinca 2000. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima, SL EZ, L 12, 16. siječnja 2001., str. 1.–23. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001R0044&from=DE>. Pristupljeno 14. rujna 2017.

Kristijan Poljanec*

THE RESTITUTION OF CULTURAL GOODS AND EUROPEAN CIVIL PROCEDURAL LAW

Summary

Following the introductory reference to the system of legal protection of cultural goods in the EU, the author comes forth with procedures of restitution of cultural goods under EU law. The paper deals with procedures governed by the Brussels I Regulation and the Directive on restitution of unlawfully removed cultural goods. Conceptual differences among restitution procedures are shown. The aim of the paper is to find the correlation between two restitution procedures. By analysing and comparing two sources of EU law, the author concludes that the Brussels I Regulation is based on the concept of private-law restitution of cultural goods. On the other hand, the Directive on restitution caters for mutual recognition of the Member States' public laws. Thus, one may conclude that EU law recognizes two different but still complementary restitution procedures. Introduction of the special jurisdiction for restitution of cultural goods pursuant to Art. 7 (4) of the Brussels I Regulation as well as the automatic recognition of judgements are considered a significant contribution of the EU Civil Procedural Law to the efficient protection of cultural goods. Nevertheless, the paper tackles some critical issues in current solutions and puts forward certain improvements of both linguistic and material nature.

Keywords: *Restitution, cultural goods, the Brussels I Regulation, Directive on restitution of unlawfully removed cultural goods, special jurisdiction.*

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Kristijan Poljanec, LL.M., teaching and research assistant at Department of Law, Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, John Fitzgerald Kennedy square 6, 10000 Zagreb. E-mail address: kpoljanec@efzg.hr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4912-1335>.